

## Гене́за становлення інституту досудового розслідування в кримінальному процесуальному праві

Богач Микола Миколайович<sup>1</sup>

| Опубліковано | Секція | УДК         |
|--------------|--------|-------------|
| 30.10.2024   | Право  | 343.13(045) |

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22545527>

**Анотація.** У статті розглянуто генезу становлення інституту досудового розслідування в кримінальному процесуальному праві України як складного правового явища, що сформувалося під впливом історичних, нормативних, доктринальних та європейських нормативно-правових чинників. Актуальність теми зумовлена тим, що саме на досудовій стадії відбувається первинне встановлення обставин кримінального правопорушення, формування підозри, збирання та перевірка доказів, визначення процесуального статусу учасників, а також створення фактичних і юридичних передумов для судового розгляду. Підкреслено, що досудове розслідування не є суто технічною діяльністю слідчого, дізнавача чи прокурора, а становить комплексний інститут, у межах якого поєднуються кримінально-правові, процесуальні, криміналістичні, організаційні, правозахисні та міжнародно-правові компоненти. Метою статті є дослідження генези становлення інституту досудового розслідування в кримінальному процесуальному праві України, визначення основних історико-правових етапів його розвитку, розкриття впливу національних і західних доктринальних підходів, а також з'ясування значення цього інституту для сучасної моделі кримінального провадження. Методологічну основу дослідження становлять діалектичний, історико-правовий, формально-юридичний, системний і порівняльно-правовий методи, а також методи аналізу судової практики, доктринального узагальнення, класифікації та правового моделювання. У статті простежено розвиток досудового розслідування від ранніх форм кримінального переслідування до сучасної моделі, закріпленої КПК України 2012 року. Розкрито значення судової реформи 1864 року в Російській імперії, радянської моделі попереднього слідства, пострадянського реформування, запровадження ЄРДР, ролі слідчого судді, прокурорського керівництва, судового контролю та європейських стандартів. Обґрунтовано, що досудове розслідування в Україні еволюціонує під впливом практики ЄСПЛ, права ЄС,

---

<sup>1</sup> здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,  
Навчально-науковий інститут права  
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,  
01033, Україна, м. Київ, вул. Володимирська, 60,  
[Mykola.Bohach@meta.ua](mailto:Mykola.Bohach@meta.ua),  
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5040-4633>

цифровізації, воєнних викликів і потреби підвищення ефективності кримінальної юстиції.

**Ключові слова:** досудове розслідування, кримінальний процес, кримінальне процесуальне право, нормативно-правовий акт, правопорушення, злочин.

### Genesis of the Institution of Pre-Trial Investigation in the Criminal Procedural Law

**Abstract.** The article examines genesis of the institution of pre-trial investigation in the criminal procedural law of Ukraine as a complex legal phenomenon shaped by historical, normative, doctrinal, and European normative and legal factors. The relevance of the topic is determined by the fact that at the pre-trial stage the initial establishment of the circumstances of a criminal offense takes place, suspicion is formed, evidence is collected and verified, the procedural status of participants is determined, and the factual and legal prerequisites for judicial proceedings are created. It is emphasized that pre-trial investigation is not merely a technical activity of an investigator, inquiry officer, or prosecutor, but constitutes a comprehensive institution within which criminal law, procedural, forensic, organizational, human rights, and international legal components are combined.

The purpose of the article is to study the genesis of the formation of the institution of pre-trial investigation in the criminal procedural law of Ukraine, to determine the main historical and legal stages of its development, to reveal the influence of national and Western doctrinal approaches, and to clarify the significance of this institution for the modern model of criminal proceedings. The methodological basis of the study consists of the dialectical, historical-legal, formal-legal, systemic, and comparative-legal methods, as well as methods of case-law analysis, doctrinal generalization, classification, and legal modelling.

The article traces the development of pre-trial investigation from early forms of criminal prosecution to the modern model enshrined in the Criminal Procedural Code of Ukraine of 2012. It reveals the significance of the judicial reform of 1864 in the Russian Empire, the Soviet model of preliminary investigation, the post-Soviet reforms, the introduction of the Unified Register of Pre-Trial Investigations, the role of the investigating judge, prosecutorial guidance, judicial control, and European standards. It is substantiated that pre-trial investigation in Ukraine is evolving under the influence of the ECHR case law, the EU law, digitalization, wartime challenges, and the need to enhance the effectiveness of criminal justice.

**Keywords:** pre-trial investigation, criminal procedure, criminal procedural law, normative-legal act, offense, crime.

**Постановка проблеми.** Інститут досудового розслідування є одним із ключових елементів кримінальної юстиції, оскільки саме на досудовій стадії відбувається первинне встановлення обставин кримінального правопорушення, формування підозри, збирання та перевірка доказів, визначення процесуального статусу учасників кримінального провадження, а також визначення фактичних і юридичних передумов для подальшого судового розгляду. У цьому сенсі досудове розслідування не може розглядатися лише як технічна діяльність слідчого, дізнавача чи прокурора. Воно виступає складним правовим інститутом, у межах якого поєднуються кримінально-правові, кримінальні процесуальні, криміналістичні, організаційні, правозахисні та міжнародно-правові компоненти.

Гене́за становлення цього інституту має особливе значення для сучасної науки кримінального права та кримінального процесу, оскільки дозволяє простежити, яким чином змінювалися уявлення про завдання держави у сфері кримінального переслідування, баланс між публічним інтересом і правами особи, роль суду,

прокуратури, органів поліції, слідчих органів і сторони захисту. Історичний розвиток досудового розслідування засвідчує перехід від приватно-обвинувальних і розшукових форм кримінального переслідування до складної публічно-правової процедури, заснованої на принципах верховенства права, змагальності, судового контролю, презумпції невинуватості та забезпечення права на захист.

Для України проблема генези досудового розслідування є особливо актуальною, адже сучасна модель кримінального провадження формувалася під впливом різних історико-правових традицій: звичаєвого права, судової реформи 1864 року в Російській імперії, радянської моделі кримінального процесу, пострадянського реформування, європейських стандартів прав людини та положень КПК України 2012 року. Відповідно, сучасне досудове розслідування є не лише результатом законодавчої модернізації, а й наслідком тривалого розвитку доктринальних уявлень про кримінальне переслідування, доказування, процесуальну форму та межі державного примусу.

Особливої ваги ця проблематика набуває в умовах європейської інтеграції України, впливу практики Європейського суду з прав людини, цифровізації кримінального провадження, необхідності розслідування воєнних злочинів і складних транснаціональних кримінальних правопорушень. У таких умовах історико-правове дослідження інституту досудового розслідування дозволяє не лише встановити етапи його становлення, а й виявити ті структурні проблеми, які залишаються актуальними для сучасної правозастосовної практики.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми становлення та розвитку досудового розслідування розглядалися в працях багатьох українських і зарубіжних учених. Серед українських науковців важливе значення мають праці Ю. Аленіна, В. Вапнярчука, Ю. Грошевого, В. Тація, О. Капліної, О. Шило, М. Погорецького, С. Волкотруба, С. Крушинського, І. Оборонної та інших дослідників.

Зокрема, Ю. Аленін, аналізуючи початок досудового розслідування за КПК України 2012 року, звертав увагу на те, що відмова від радянської моделі порушення кримінальної справи та перехід до реєстраційної моделі через ЄРДР змінили саму логіку старту кримінального провадження [1]. В. Вапнярчук досліджував сутність початку досудового розслідування за новим КПК України та наголошував на його гарантійному значенні, оскільки саме з початком розслідування виникає повноцінна кримінальна процесуальна форма діяльності органів держави [2].

В. Тацій, Ю. Грошев, О. Капліна та О. Шило розглядають досудове розслідування як одну з базових стадій кримінального провадження, що має власні завдання, суб'єктний склад, процесуальну форму та систему гарантій [3]. М. Погорецький окремо досліджував початок досудового розслідування, проблеми кримінального процесу як науки та практичної діяльності, а також функціональне значення кримінальної процесуальної форми [10; 11]. У спільній праці М. Погорецького та С. Волкотруба акцентовано увагу на проблемах підслідності органів досудового розслідування, що є важливим для розуміння організаційної еволюції цього інституту [12].

Історичні аспекти становлення кримінального провадження досліджували С. Крушинський та І. Оборонна. Зокрема, у працях, присвячених Статуту кримінального судочинства 1864 року, наголошується, що саме судова реформа другої половини XIX століття в Російській імперії започаткувала низку інститутів, які вплинули на подальший розвиток кримінального процесу, зокрема поділ провадження на досудову і судову стадії, формалізацію доказування, посилення ролі суду та диференціацію процесуальних форм [8; 9].

Серед західних дослідників важливе значення мають праці М. Дамашки та Г. Пакера. Г. Пакер у класичній праці про дві моделі кримінального процесу розкрив постійну напругу між моделлю контролю над злочинністю та моделлю належної правової процедури [19]. М. Дамашка, аналізуючи взаємозв'язок моделей правосуддя та

типів державної влади, продемонстрував, що організація кримінального процесу залежить не лише від законодавчої техніки, а й від глибших політико-правових структур [15]. Ці підходи дозволяють дослідити генезу досудового розслідування не ізольовано, а в контексті ширшої еволюції кримінальної юстиції, співвідношення публічного інтересу та гарантій прав людини.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, питання генези інституту досудового розслідування в українській науці часто розглядається фрагментарно: або через історію окремих процесуальних форм, або через реформу КПК 2012 року, або через сучасні гарантії прав людини. Водночас, комплексне дослідження досудового розслідування як інституту, що історично еволюціонував від розшукової моделі до сучасної європейсько орієнтованої кримінальної процесуальної форми, потребує подальшого наукового опрацювання.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Попри наявність ґрунтовних досліджень, у науці кримінального права та кримінального процесу залишаються недостатньо розкритими кілька аспектів. Зокрема, потребує поглиблення питання періодизації становлення інституту досудового розслідування в Україні; недостатньо дослідженим залишається співвідношення матеріально-правового та процесуального змісту досудового розслідування; потребує подальшого осмислення спадковість між радянською моделлю попереднього слідства та сучасною моделлю досудового розслідування; залишається актуальним питання впливу європейських стандартів на подальшу еволюцію досудового розслідування, адже наявна практика ЄСПЛ і право ЄС істотно змінюють розуміння початкової стадії кримінального провадження, оскільки акцентують увагу на ранньому доступі до захисника, праві на інформацію та реальному судовому контролю [16; 17; 18; 20].

**Метою статті** є дослідження генези становлення інституту досудового розслідування в кримінальному процесуальному праві України, визначення основних історико-правових етапів його розвитку, розкриття впливу національних і західних доктринальних підходів, а також з'ясування значення цього інституту для сучасної моделі кримінального провадження.

**Методологічну основу дослідження** становить сукупність загальнонаукових, спеціально-юридичних та історико-правових методів. Діалектичний метод використано для розкриття розвитку досудового розслідування як динамічного правового явища, що змінювалося під впливом політичних, соціальних, правових і міжнародних факторів. Історико-правовий метод дав змогу простежити основні етапи становлення цього інституту – від ранніх форм кримінального переслідування до сучасної моделі, закріпленої КПК України 2012 року. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу положень Конституції України, КПК України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також актів, пов'язаних із реформуванням кримінальної юстиції. Системний метод дозволив розглянути досудове розслідування як елемент кримінальної юстиції, що взаємодіє з кримінальним правом, криміналістикою, судовим контролем, прокурорським наглядом і міжнародними стандартами прав людини. Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення української моделі з окремими підходами континентальної та англо-американської правових традицій. Також застосовано методи аналізу судової практики, доктринального узагальнення, класифікації та правового моделювання.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Становлення інституту досудового розслідування пов'язане із загальною еволюцією кримінального процесу – від приватного переслідування до публічної кримінальної юстиції. У ранніх правових системах кримінальне переслідування значною мірою залежало від ініціативи потерпілого, його родини або громади. Поступове посилення державної влади призвело до того, що злочин почав розглядатися не лише як приватна образа чи шкода

конкретній особі, а і як порушення публічного порядку. Саме цей перехід створив передумови для появи спеціальних органів, уповноважених виявляти кримінальні правопорушення, встановлювати винних осіб і збирати докази.

У доктринальному сенсі ранні форми кримінального процесу не знали сучасного розмежування між досудовим і судовим провадженням. Пізнання обставин події, обвинувачення, представлення доказів і вирішення справи часто були зосереджені в межах єдиного процесуального механізму. Однак, із розвитком державності, ускладненням кримінально-правових заборон, появою професійних судів і органів переслідування виникла потреба в попередній стадії, яка забезпечувала б підготовку справи до судового розгляду. Саме ця потреба стала історичною передумовою формування досудового розслідування як відносно автономного правового інституту.

Важливим етапом у становленні досудового розслідування на українських землях, що перебували у складі Російської імперії, стала судова реформа 1864 року та прийняття Статуту кримінального судочинства. У науковій літературі зазначається, що саме Статут 1864 року сприяв переходу від інквізиційної, розшукової форми процесу до змішаної моделі кримінального судочинства, для якої характерним був поділ кримінального провадження на попереднє розслідування і судовий розгляд [9, с. 198-199]. І.Оборонова підкреслює, що ця реформа започаткувала демократизацію кримінального провадження, розширення прав його учасників і диференціацію процесуальних форм [9, с. 197-202].

Особливе значення у моделі 1864 року мав інститут судового слідчого: він здійснював попереднє слідство, збирав докази, допитував учасників, проводив інші процесуальні дії, але формально був пов'язаний із судовою владою, а не з поліцією. Це відрізняло його від пізніших адміністративно-слідчих моделей, у яких слідство дедалі більше набувало відомчого характеру. На цьому етапі формується важлива ідея: попереднє розслідування повинно бути не лише інструментом викриття злочину, а й процедурою, обмеженою законом і підконтрольною судово-прокурорським механізмам [9]. Водночас, слід зауважити, що модель 1864 року не була повністю змагальною. Досудова стадія зберігала значні риси письмовості, таємності та обмеженої участі сторони захисту, тому її можна характеризувати як змішану: судовий розгляд поступово набував рис гласності, усності й змагальності, тоді як попереднє розслідування залишалося переважно інквізиційним. Проте для подальшого розвитку кримінального процесу важливо, що саме в цей період закріплюється структурна ідея розмежування попереднього пізнання обставин справи та судового вирішення питання про винуватість особи.

Після встановлення радянської влади на теренах України інститут попереднього слідства зазнав суттєвої трансформації. Радянська модель кримінального процесу виходила з пріоритету публічного інтересу, активної ролі держави у боротьбі зі злочинністю та централізації кримінального переслідування. У КПК Української РСР 1960 року досудова стадія будувалася навколо інституту порушення кримінальної справи, дізнання та попереднього слідства [4]. На відміну від сучасної моделі, початок кримінального провадження залежав від ухвалення спеціального процесуального рішення про порушення кримінальної справи. Це означало, що до виникнення повноцінної кримінальної процесуальної форми існувала стадія перевірки заяв і повідомлень про злочини.

Така модель мала певну внутрішню логіку: держава прагнула відмежувати кримінально-процесуальну діяльність від первинної перевірки інформації. Однак, на практиці інститут порушення кримінальної справи часто створював ризики необґрунтованої відмови у початку розслідування, затягування реагування на заяви про злочини, а також фактичного проведення перевірочних дій поза належною

процесуальною формою. Саме ця проблема в подальшому стала одним із аргументів на користь реформи початку досудового розслідування.

Радянська модель попереднього слідства також характеризувалася значною роллю органів дізнання, слідчого та прокурора. Прокурорський нагляд розглядався як основний механізм забезпечення законності на досудовій стадії, тоді як судовий контроль був обмеженим. У цій системі суд переважно вступав у кримінальний процес після завершення попереднього слідства та направлення справи з обвинувальним висновком. Як наслідок, досудова стадія мала визначальний вплив на подальший судовий розгляд, а матеріали попереднього слідства часто фактично задавали рамки судового пізнання.

З позицій сучасної науки кримінального процесу, головним недоліком радянської моделі можна вважати обвинувальний ухил. Він проявлявся не лише у практиці, а й у самій логіці провадження, де основним завданням досудової стадії часто вважалося розкриття злочину та викриття винної особи, тоді як гарантії захисту підозрюваного й обвинуваченого мали менш розвинений характер. Звичайно, КПК 1960 року містив норми про права учасників процесу, однак реальний баланс між стороною обвинувачення і стороною захисту залишався нерівним.

Після проголошення незалежності України виникла потреба у переосмисленні всієї системи кримінальної юстиції. Конституція України 1996 року закріпила принцип верховенства права, право на свободу та особисту недоторканність, презумпцію невинуватості, право на правову допомогу, судовий захист і заборону використання доказів, отриманих незаконним шляхом [7]. Ці положення створили конституційну основу для поступового відходу від радянської моделі кримінального процесу. Водночас, важливим зовнішнім чинником реформування стало приєднання України до європейської системи захисту прав людини. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод закріплює право на свободу та особисту недоторканність, а також право на справедливий суд [6]. Практика ЄСПЛ поступово змінила розуміння досудового розслідування: ця стадія почала сприйматися не лише як підготовка до суду, а й як критично важливий етап, на якому можуть виникати порушення, здатні поставити під сумнів справедливість усього провадження.

Концепція реформування кримінальної юстиції України 2008 року стала важливою програмною передумовою ухвалення нового КПК. У ній було визнано необхідність демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини, розширення судового контролю та усунення обвинувального ухилу [14]. Концепція також передбачала розмежування компетенції органів досудового слідства, реформування прокуратури, посилення процесуального керівництва та приведення кримінальної юстиції у відповідність до європейських стандартів [14]. Отже, ще до прийняття КПК України 2012 року було сформовано ідеологічну основу нової моделі досудового розслідування.

Прийняття КПК України 2012 року стало переломним етапом у генезі інституту досудового розслідування. Насамперед, у ньому законодавець відмовився від інституту порушення кримінальної справи та закріпив модель, за якої досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей до ЄРДР [5]. Відповідно до ст. 214 КПК України, слідчий, дізнавач або прокурор зобов'язані невідкладно, але не пізніше двадцяти чотирьох годин після подання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення відповідних обставин, внести відомості до ЄРДР і розпочати розслідування [5]. Ця новела мала принципове значення для розвитку інституту досудового розслідування. По-перше, вона мінімізувала можливість довільної відмови у початку кримінального провадження. По-друге, вона перенесла первинну перевірку інформації у площину кримінальної процесуальної форми. По-третє, вона посилила гарантії заявника, потерпілого та потенційного

підозрюваного. Ю.Аленін справедливо зазначав, що порядок початку досудового розслідування за КПК 2012 року змінив традиційне уявлення про старт кримінального провадження [1, с. 198-203]. В.Вапнярчук, у свою чергу, наголошував, що початок розслідування є юридичним фактом, із яким пов'язується виникнення кримінальних процесуальних правовідносин [2, с. 177-179].

У сучасній моделі досудове розслідування охоплює дві форми: досудове слідство щодо злочинів і дізнання щодо кримінальних проступків [5]. Така диференціація має історичне підґрунтя, адже розмежування складніших і спрощених процедур було властиве ще попереднім етапам розвитку кримінального процесу. Проте сучасний підхід відрізняється тим, що навіть спрощена форма не повинна заперечувати базові процесуальні гарантії: ідея пропорційності процесуальної форми тяжкості правопорушення має поєднувати ефективність із захистом прав людини.

Важливою рисою сучасного інституту досудового розслідування є функціональне розмежування ролей. Слідчий або дізнавач безпосередньо здійснює розслідування, прокурор реалізує процесуальне керівництво, а слідчий суддя забезпечує судовий контроль за втручанням у права і свободи особи [5]. Така конструкція є результатом тривалої еволюції – від майже повного домінування адміністративно-слідчих органів до моделі, в якій досудова стадія повинна бути врівноважена прокурорським керівництвом, судовим контролем і активною участю сторони захисту.

Інститут слідчого судді є однією з найбільш важливих гарантійних новел КПК України 2012 року. Його поява означала перенесення частини контролю за досудовим розслідуванням із внутрішньовідомчої та прокурорської площини у судову. Слідчий суддя вирішує питання про дозвіл на обшук, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна, застосування запобіжних заходів, проведення окремих негласних слідчих дій, а також розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача і прокурора [5]. У цьому проявляється європеїзація досудового провадження, оскільки реальне обмеження прав особи має здійснюватися лише за умови судової перевірки законності, обґрунтованості та пропорційності такого втручання.

Прокурор у сучасній українській моделі також набув нового значення. Якщо раніше прокурорський нагляд часто сприймався як загальний контроль за законністю, то після реформи акцент змістився на процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Прокурор визначає напрям розслідування, погоджує ключові процесуальні рішення, повідомляє про підозру у визначених законом випадках, затверджує обвинувальний акт і відповідає за перспективність підтримання публічного обвинувачення в суді. Така модель наближає Україну до європейських систем, у яких прокурор не є пасивним наглядачем, а виступає активним процесуальним суб'єктом.

Водночас, маємо зауважити, що ця модель породжує нові доктринальні питання. Одним із них є співвідношення процесуальної самостійності слідчого та керівної ролі прокурора. Надмірне посилення ролі прокурора може перетворити слідчого на виконавця процесуальних доручень, тоді як надмірна автономія слідчого може послабити гарантії законності й узгодженості кримінального переслідування. Саме тому сучасна наука має виробити збалансовану модель, у якій прокурорське керівництво не руйнує професійну самостійність слідчого, але забезпечує правову якість розслідування.

Окремим аспектом генези досудового розслідування є розвиток інституту підслідності. Підслідність визначає, який саме орган уповноважений здійснювати розслідування певної категорії кримінальних правопорушень. У сучасній Україні це питання набуло особливої складності через функціонування Національної поліції, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки та інших уповноважених

органів [5]. М.Погорецький і С.Волкотруб наголошують, що чітке нормативне врегулювання підслідності має важливе значення для ефективності, законності та допустимості доказів [12, с. 73].

Не менш важливою ознакою сучасного досудового розслідування є його строковість. Історично попереднє слідство могло тривати невиправдано довго, що створювало ризики порушення прав особи. Сучасний КПК України встановлює строки досудового розслідування, порядок їх обчислення та продовження [5]. Строки виконують не лише організаційну, а й гарантійну функцію, оскільки захищають особу від невизначено тривалого перебування у стані кримінального переслідування. У цьому проявляється відхід від логіки безстрокового розслідування до моделі процесуальної передбачуваності.

Єдиний реєстр досудових розслідувань став важливим технологічним і правовим елементом сучасної моделі. Його значення полягає не лише в обліку кримінальних проваджень, а й у процесуальній фіксації початку, руху, зупинення, відновлення та завершення досудового розслідування [13]. У цьому сенсі ЄРДР є інструментом формалізації та контролю кримінального провадження, який замінив стару модель порушення кримінальної справи. Разом із тим, якість внесення відомостей до ЄРДР, правильність первинної кваліфікації та своєчасність реєстрації залишаються важливими практичними проблемами.

Історична еволюція досудового розслідування тісно пов'язана з розвитком уявлень про права підозрюваного. У радянській моделі процесуальний статус особи часто виникав тоді, коли органи розслідування вже фактично зібрали значний масив інформації. Сучасні стандарти вимагають, щоб права особи забезпечувалися з ранніх етапів фактичного кримінального переслідування. У справі *Salduz v. Turkey* ЄСПЛ сформулював підхід, відповідно до якого доступ до адвоката має надаватися, як правило, з першого допиту підозрюваного поліцією [20]. У справі «Нечипорук і Йонкало проти України» ЄСПЛ звернув увагу на проблему фактичного поводження з особою як із підозрюваним без належного забезпечення процесуальних гарантій [18]. Ці рішення мають принципове значення для розуміння генези досудового розслідування, адже свідчать про те, що сучасна модель уже не може обмежуватися формальним моментом повідомлення про підозру. Якщо держава фактично підозрює особу, допитує її, обмежує її свободу або використовує отримані від неї відомості для доведення вини, така особа повинна мати реальні процесуальні гарантії. Отже, розвиток досудового розслідування відбувається в напрямі посилення не лише формальної, а й фактичної захищеності особи.

Право Європейського Союзу також впливає на подальший розвиток української моделі. Директива 2012/13/ЄС закріплює право на інформацію у кримінальному провадженні, а Директива 2013/48/ЄС – право на доступ до адвоката у кримінальному провадженні та у провадженні за європейським ордером на арешт [16; 17]. Хоча ці акти не є безпосередньо частиною українського кримінального процесуального законодавства, вони мають важливе орієнтаційне значення для гармонізації української кримінальної юстиції з європейськими стандартами.

У теоретичному плані розвиток досудового розслідування можна пояснити через концепцію Г.Пакера про дві моделі кримінального процесу. Модель контролю над злочинністю орієнтується на швидке, ефективне та результативне викриття правопорушень, тоді як модель належної правової процедури зосереджується на захисті особи від помилки та свавілля держави [19]. Досудове розслідування завжди перебуває між цими двома полюсами: якщо переважає лише ефективність, виникає ризик обвинувального ухилу; якщо ж процедура стає надмірно формалізованою, може знижуватися здатність держави оперативно реагувати на злочинність. М.Дамашка доповнює це бачення, показуючи, що моделі кримінального процесу залежать від

організації державної влади та типу правової культури [15]. Для України це особливо важливо, адже її кримінальний процес історично розвивався між адміністративно-ієрархічною традицією та прагненням до змагальної, судово контрольованої моделі.

Сучасний етап генези досудового розслідування характеризується також цифровізацією кримінального провадження. Електронні реєстри, цифрові докази, відеофіксація слідчих дій, електронні комунікації, кіберзлочинність і використання відкритих даних істотно змінюють зміст досудової діяльності. Якщо традиційне розслідування було орієнтоване переважно на матеріальні сліди, показання та документи, то сучасне дедалі частіше працює з цифровими слідами, метаданими, електронними пристроями та інформаційними системами. Ці трансформації не змінюють природи досудового розслідування, але вимагають оновлення методів доказування, стандартів допустимості доказів і гарантій приватності.

Ще одним фактором сучасної еволюції є воєнний стан і необхідність розслідування воєнних злочинів. В умовах збройної агресії РФ проти України органи досудового розслідування стикаються з проблемами доступу до місця події, безпеки учасників провадження, фіксації доказів на тимчасово окупованих територіях, міжнародної правової допомоги, взаємодії з міжнародними організаціями та збереження доказів для національних і міжнародних судових механізмів. Відтак, спостерігається новий етап розвитку досудового розслідування, у межах якого національна кримінальна юстиція дедалі тісніше взаємодіє з міжнародним кримінальним правом і міжнародними стандартами документування злочинів.

Отже, генеза інституту досудового розслідування в Україні демонструє складний шлях від розшукових і приватно-обвинувальних форм до сучасної процесуальної моделі, заснованої на ЄРДР, судовому контролі, прокурорському керівництві, диференціації форм розслідування та посиленні гарантій прав людини. Цей розвиток не є завершеним. Сучасна модель продовжує змінюватися під впливом практики ЄСПЛ, права ЄС, цифровізації, воєнних викликів і потреби підвищення ефективності кримінальної юстиції.

**Висновки.** У результаті проведеного дослідження встановлено, що інститут досудового розслідування є історично сформованою та доктринально складною правовою конструкцією, яка виникла внаслідок поступового відокремлення попереднього пізнання обставин кримінального правопорушення від судового вирішення питання про винуватість особи. Його генеза відображає загальну еволюцію кримінальної юстиції – від приватного обвинувачення та розшукових форм до публічного, процедурно врегульованого й судово контрольованого кримінального провадження.

Доведено, що важливим історичним етапом розвитку досудового розслідування стала судова реформа 1864 року в Російській імперії, яка закріпила змішану модель кримінального процесу, поділ провадження на попереднє розслідування та судовий розгляд, а також інститут судового слідчого. Попри збереження інквізиційних рис на досудовій стадії, саме цей період започаткував ідею формалізованого попереднього розслідування як підготовчого етапу судового розгляду.

Встановлено, що радянська модель попереднього слідства, закріплена КПК 1960 року, мала значний вплив на подальший розвиток українського кримінального процесу. Її характерними рисами були інститут порушення кримінальної справи, сильна роль органів дізнання, слідства і прокуратури, обмежений судовий контроль та ризик обвинувального ухилу. Саме подолання цих рис стало одним із завдань пострадянського реформування кримінальної юстиції. Тому прийняття КПК України 2012 року стало переломним етапом у становленні сучасного інституту досудового розслідування: відмова від інституту порушення кримінальної справи, запровадження ЄРДР, посилення ролі слідчого судді, процесуальне керівництво прокурора,

диференціація досудового слідства і дізнання, а також орієнтація на стандарти ЄСПЛ істотно змінили зміст і функціональне призначення досудової стадії.

Підкреслено, що сучасна генеза досудового розслідування відбувається під впливом європейських стандартів прав людини. Практика ЄСПЛ, зокрема у справах *Salduz v. Turkey* та «Нечипорук і Йонкало проти України», засвідчує, що порушення права на захист, права на свободу та заборони примусу на початкових етапах розслідування може вплинути на справедливість усього кримінального провадження. Тому майбутній розвиток цього інституту має бути спрямований на реальне, а не декларативне забезпечення прав особи. Більше того, інститут досудового розслідування в Україні продовжує еволюціонувати. Його подальший розвиток має відбуватися через удосконалення механізмів судового контролю, забезпечення процесуальної самостійності слідчого, підвищення якості прокурорського керівництва, належне врегулювання цифрових доказів, ефективне розслідування воєнних злочинів і гармонізацію з європейськими стандартами кримінальної юстиції.

### Список використаних джерел

1. Аленін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 198-203.
2. Вапнярчук В. В. Сутність початку досудового розслідування за новим КПК України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 177-186.
3. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. та ін. Кримінальний процес / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон Української РСР від 28.12.1960 № 1001-05. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал Парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (дата звернення: 01.09.2024).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал Парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 03.09.2024).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал Парламенту України*. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/go/995\\_004](https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004) (дата звернення: 04.09.2024).
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал Парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр> (дата звернення: 05.09.2024).
8. Крушинський С. А. Подання доказів у кримінальних справах за Статутом кримінального судочинства 1864 року. *Університетські наукові записки*. 2011. № 3. С. 324-329.
9. Оборона І. В. Диференціація провадження в суді першої інстанції за Статутом кримінального судочинства 1864 року. *Університетські наукові записки*. 2021. № 6(84). С. 197-207.
10. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 93-103. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/431> (дата звернення: 07.09.2024).
11. Погорецький М. А. Поняття кримінального процесу та його наукове і практичне значення. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 1-2. С. 28-51.
12. Погорецький М. А., Волкотруб С. Г. Удосконалення кримінального процесуального законодавства України щодо підслідності органів досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 71-80. URL:

<https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/449>  
09.09.2024).

(дата звернення:

13. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: Наказ Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал Парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0298905-20> (дата звернення: 11.09.2024).
14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008. Президент України: Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3112008-7329> (дата звернення: 13.09.2024).
15. Damaška M. R. *The Faces of Justice and State Authority: A Comparative Approach to the Legal Process*. New Haven; London: Yale University Press, 1986. 247 p.
16. Directive 2012/13/EU of the European Parliament and of the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings. *Official Journal of the European Union*. 2012. L 142. P. 1-10. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012L0013> (дата звернення: 29.09.2024).
17. Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings. *Official Journal of the European Union*. 2013. L 294. P. 1-12. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013L0048> (дата звернення: 15.09.2024).
18. Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine: Application No. 42310/04, Judgment of 21 April 2011. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104613> (дата звернення: 18.10.2024).
19. Packer H. L. Two Models of the Criminal Process. *University of Pennsylvania Law Review*. 1964. Vol. 113, No. 1. P. 1-68.
20. Salduz v. Turkey: Application No. 36391/02, Judgment of 27 November 2008. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893> (дата звернення: 20.09.2024).